

Старогръцка литература 2016

КФ, IV сем.

Омир

I. Легенди за преобладаващата поезия

1. Орфей

Свидетелства:

Ибик (фр...), Пиндар (П. IV), Херодот (II, 53), Еврипид („Алкестида“, „Иполит“, „Циклоп“), Аристофан („Птиците“ 602-702), Платон (Закони 669d, 782c, „Държавата“ 364c, „Протагор“ 316d, „Кратил“ 492b, „Пирът“ 179d), Изократ („Бусирис“), Теофраст (Суевърният), Аполоний Родоски (I, 53)

Берлински папирус, папирус от Дервени

Овидий, „Метаморфози“ X:

Киконски предели; родопският певец; слиза до Стикс за Евридика; по обратния път се обръща – тя си отива. Лодкраят отказва да го преведе обратно; скрива се в Родопите и Хемус; потъва в мълчание

XI:

Вакхически вопъл; разкъсват омагьосани животни; хвърлят тирсове; разкъсват Орфей, хвърлят главата му в Хебър; стига до Метимна на Лесбос

2. Други легендарни преобладаващи поети. Свидетелства

- Евмолп

Павзаний (II, 14, 3), Аполодор (II, 5, 12)

- Лин

Павзаний (IX, 29), „Илиада“ (XVIII, 570)

- Тамирис

Платон (Закони 829)

- Амфион

Аполодор (III, 5, 5)

- Музей

Павзаний (X, 7, 2), Платон („Държавата“ 364c, „Ион“ 536)

II. Предположения относно историческия Омир и възникването на поемите. Антични биографии на Омир.

1. Датировката

Калин от Ефес, към 700 пр. Хр.

Според Павзаний (IX, 9, 5) Калин бил споменал Омир като автор на „Тебаида“. Самият Павзаний намира, че тя е третата най-добра епическа поема – след „Илиада“ и „Одисея“.

Херодот (II, 53): „Хезиод и Омир са не повече от 400 години преди нашето време“

Според Псевдо-Херодот Омир е роден между 168 сл. Троянската война (1183 пр. Хр.) и 622 преди похода на Ксеркс. Значи – между 1015 и 1102. Първите Олимпийски игри (776) са 407 г. след Троянската война. „Суда“: 57 преди Ол. игри (833 пр. Хр.) или 132 преди тях (908, „според Порфирий“) или 160 след Троянската война (1023).

2. За Омир

- Тукидид (III, 108) споменава „Омировия химн“ към Аполон, където момичетата, които пеят на празника на Делос, са посъветвани от поета да казват, че той им е най-приятен от всички: „слепият мъж, който живее в песъчливия Хиос“.

- А. и М. Круазе (1904, Лондон) представят накратко установените предположения за епоса и Омир.

През XI в. гръцки племена, изтласкани от дорийците, се прехвърлят в Мала Азия. Еолийците се установяват на Лесбос и в Трояда. Те помнят някогашната война и героите от нея - тесалиеца Ахил и някои еолийски царе. Езикът на епоса им приема йонийски особености.

За Омир. Традицията сочи към Смирна и Хиос като места на живота му. Бил е певец, подобен на представените в „Одисея“. Съчинявал е въз основата на вече съществуващи епически традиции.

Относно аедите и обстановката за изпълнение. В онези времена е съществувала аристокрация, занимаваща се със земеделие и война. Извеждала е родословието си от боговете и е уреждала приеми в своя „мегарон“ (дворец с отворен покрив, с огнище в средата). Певческото изкуство на аедите е било родов занаят, предавано през поколенията. Те импровизират върху легенди за общоизвестни събития, като имат свобода в детайлите. Имали са школи на Хиос и Самос. Съществували са множество поеми, но „Илиада“ и „Одисея“ надминали другите по слава. Тя е за съдбата на един град на Хелеспонта, намиращ се във война с градовете от континентална Гърция.

На Омир се приписват 33 химна - сборникът е вероятно от елинистическо време. По-късни са от „Илиада“ и „Одисея“. Четири са по-дълги (Аполон, Хермес, Афродита, Деметра) и сравнително стари, между VIII и VI в.

Също – „Маргит“ (само 6 стиха) и „Батрахомиомахия“ (цялата, към... стиха). Приписват ги на някой си Пигрес.

- Античните биографии на Омир

Осем Омирови биографии са издадени от Westermann (Brunsvigae, 1845). Според някои първият им вариант трябва да се е появил през VI в. В сегашната си форма трябва да са от времето на Империята (Крузе).

Псевдо-Херодот (накратко):

В Куме, Еолия, някой си Меланоп имал дъщеря на име Кретеида. Тя заживяла с мъж на име Исмений; и близо до реката Мелес родила момче, което нарекла Мелесиген. После заживяла сама и се издържала като предяла. В Смирна се запознал с един учител по граматика и музика на име Фемий и се омъжила за него. Той осиновил момчето и го отгледал, като му предал и занаята си. Починал, а след него и Кретеида.

След време Мелесиген бил посетен от някой си Ментес от областите около Левкада. Предложил на Мелесиген (Омир) да пътува с него. Той се съгласил и двамата пътували много – чак до Тирения и Иберия.

На връщане спрели в Итака, където Омир почувствал, че зрението му отслабва. А Ментес го поверил на един свой близък на име Ментор, и заминал за Левкада. Омир се върнал в Смирна. Бил в Неон тейхос и Куме, където в градския съвет обсъждали дали да не му дадат издръжка като на поет. Във Фокея се запознал с някой си Тесторид, който му предложил заплащане, за да запише стиховете, които бил съчинил досега, а следващите да ги приписва на него. А после заминал за Хиос и там започнал да се представя за автор на стиховете. Но Омир узнал за това и потеглил за Хиос, за да го изобличи. На острова попаднал на някакъв роб-пастир на име Главк, който го завел при господаря си, а той го взел за педагог на децата му. После се узнало кой бил истинският автор на стиховете. Тесторид напуснал Хиос, а Омир отишъл в главния град. Заживял там, оженил се и имал две дъщери. После тръгнал да пътува – имал намерение да иде до Атина. Бил в Самос, стигнал до Йос и там починал и бил погребан.

- Сведения за аедите от „Одисея“

За Фемий: I, 150 – „песни с китара и танци“; 325 – за пътя на Одисей от Троя

За Демодок: VIII, 40 – „Музата го е дарила...“; 62-76 – сяп. Седи на кресло до една колона, с лира. Поднасят му хляб и вино. Пее за свадата на Одисей с Ахил; 105 – водят го за ръка към игрището; 266 – пее за случката с Арес и Афродита; 477-495 – Одисей му изпраща месо и иска да изпее за дървения кон, изработен от Епей под ръководството на Атина. И как Одисей влязъл там с други, които после разрушили Троя.

III. Троянският цикъл

Епически поеми, подобни на Омировите, са били създавани най-много през VIII-VII в. но и до края на V-ти. Може би са подредени за пръв път от Зенодот от Ефес. Цикълът на Прокъл съдържа резюмета на загубени поеми.

Темите:

Космогонични, за древната история на родове и племена, за известни герои. Най-популярни са тези за Тиванската и Троянската война.

За троянския цикъл най-добри резюмета се намират в „Христоматията“ на Прокъл. Също – в Аполодоровата „Библиотека“, но без споменаване на поемите.

Прокъл (накратко, по изложението на патр. Фотий):

Епосът (слово в хекзаметър) бил създаден от прорицателката на Аполон Фемоноя, която прорицавала в хекзаметри. Поради голямото си влияние като стих хекзаметърът си присвоил общото название „слово“ (епос).

От епическите поети най-забележителни са Омир, Хезиод, Пизандър, Паниасис, Антимах.

Епическият цикъл започва със съчетанието на Уран и Гея и завършва с второто завръщане на Одисей в Итака, където бил убит от Телегон (синът му от Кирка), който не го разпознал.

След поемите за най-древните времена [Прокъл] споменава „Киприи“ в 11 кн. на Арктин от Милет. Зевс и Темида обсъждат предстоящото избухване на войната; и Темида внася раздора между трите богини. Стига до смъртта на Паламед и решението на Зевс да помогне на троянците, като отстрани Ахил.

Следва „Илиада“.

„Етиопида“ в 5 кн. на Стасин от Кипър. На помощ на троянците пристига амазонката Пентезилея, която след много подвизи е убита от Ахил. Самият той е убит от Парис с помощта на Аполон и после е спорът за доспехите му между Одисей и Аякс.

„Малка Илиада“ в 4 кн. на Лесх от Митилена. Аякс полудява. Довеждат Филоктет, после Неоптолем. Изработват коня. Троянците внасят коня в града и започват да пируват.

„Разрушението на Троя“ в 2 кн. на Арктин от Милет. Лаокоон предупреждава за коня, но от морето излизат два змея и поглъщат него и синовете му. Войската, която е била на Тенедос се връща и с помощта на онези в коня унищожават града. После отплават.

„Завръщания“ в 5 кн. на Егий от Трезен.

Агамемнон и Менелай спорят за отплаването и се разделят. Стига до убийството на Агамемнон, отмъщението на Орест и завръщането на Менелай.

„Одисея“.

Последна е „Телегония“ в 2 кн. на Евгамон от Кирена. Одисей е отишъл при тепротите и се оженва за царичката им Калидика. Има син Полипет, който става там цар след смъртта на майка му. Одисей е убит на Итака от Телегон, който го разпознава след това и отива при майка си Кирка, заедно с Телемах и Пенелопа. Там Телемах се оженва за нея, а Телегон – за Пенелопа. Кирка ги прави безсмъртни.

Според Прокъл поемите се изучавали от мнозина, но не заради качеството им, а защото представляли събитията пълно и подред.

...

Аполодор, III, 12:

Дардан, син на Зевс и Електра, отива от Самотраки в Трояда при Тевкър, син на Скамандър. Жени се за дъщеря му, става цар и нарича страната Дардания. Има син Ерихтоний, а той – Трос, от когото страната се нарича Трояда. От него и Калироя се ражда Ил, а от дъщеря му – Анхиз, бащата на Еней. Ил основава Илион, а Зевс му изпраща Паладиона (дървената статуя на Атина). От Ил и Евридика се ражда Лаомедонт, а Херакъл завладява Троя и убива Лаомедонт и синовете му без Подарк.

Хекуба е втора съпруга на Приам - от нея се ражда Хектор. Парис е подхвърлен. Майка му сънувала лош сън за него и го подхвърлила на Ида, където най-напред го отгледала мечка. Наричали го Александър, защото бранел пастирите от нападения. Намерил родителите си. Имал първи брак с Енона. Тя му предсказала за нещата около Елена. Можела да го излекува от раната, причинена от стрелата на Филоктет, но отказала. След като Парис умрял, тя се обесила.

III, 13

Тетида се опитвала да направи детето си безсмъртно чрез амброзия и огън. Пелей я видял и се изплашил, а тя го напуснала. Той го дал на Хирон да го възпита. Калхас предсказал, че Ахил е нужен за войната, и тогава Тетида го скрила при Ликомед, където бил представян за момиче. Но там се събрали с Деидамия и тя родила от него Пир. Отишъл на войната заедно с Феникс и Патрокъл (и двамата били приети от Пелей като молителите, след като били извършили убийство).

Епитоме:

На Тиест било открито, че ще отмъсти на Атрей, ако има дете от дъщеря си. Тя му родила Егист. Той убил Атрей и направил Тиест цар на Микена. Агамемнон и Менелай били спасени от Тиндарей и след време прогонили Тиест. Женят се за дъщерите на Тиндарей. Агамемнон убива Тантал и детето му, родено от Клитемнестра, и се жени за нея. Той се възцарява в Микена, а Менелай, като съпруг на Елена – в Спарта.

Александър я отвлича – може би по волята на Зевс. Случката с Ерида и ябълката. Хермес отвежда богините на Ида при Парис. После той отива за няколко дни на гости при Менелай, който заминава за Крит. Елена оставя 9-годишната Хермиона и тръгва, заедно с част от семейните съкровища. След буря попадат в Сидон и прекарват немалко време във Финикия и Кипър. Или: Хермес я отвежда при Протей в Египет, а Александър отива в Троя с нейно подобие, направено от облак.

Свикват похода срещу Троя. Одисей се преструва на луд, но Паламед го разкрива, като заплашва да убие Телемах. После Одисей организира интригата срещу Паламед – изработват фалшиво писмо до него от Приам, подхвърлят му злато в палатката, обвиняват го в предателство и го убиват.

Пристигат в Мизия в Мала Азия и попадат на Телеф. Водят битка, после се разбягват и едва след 8 години се събират отново в Аргос. Ахил излекувал Телеф, а той му посочил пътя за Троя. Жертват Ифигения в Авлида, но тя е спасена от Артемида, която я прави своя жрица в Таврида.

Пристигат в Тенедос. Царят им Тен влиза в битка с тях, Ахил го убива (макар майка му да го е предупреждавала да не го убива). Там змията ухапва Филоктет. Пристигат при Троя и изпращат Одисей и Менелай да поискат Елена. Троянците замисляли да убият пратениците. Тетида предупреждава Ахил да не слиза от кораба пръв. Слиза Протезилай и е убит – от Хектор. Лигдам му направил статуя и я подарил на жена му, която много скърбяла за него. Хермес го извел за кратко от Хадес, за да се видят. След като го върнал пак при мъртвите, жена му се самоубила.

Ахил опустошавал областите около Троя. Превзел Лесбос, Фокея, Колофон, Смирна, Клазомене, Куме. След всичко това започват събитията, разказани в „Илиада“.

IV. Критики срещу Омир през класическата епоха. Мнението на Аристотел

1. Ксенофан от Колофон

Запазен е един негов стих от Климент Александрийски (Стромата V, 109):
„Ако биковете, конете и лъвовете имаха ръце и можеха да рисуват... биха представяли образите на боговете подобни на себе си“

Другаде казва: „Етиопците казват, че техните богове са черни и чипоноси, а траките – че са синеоки и рижи...“ (VII, 22)

2. Тукидид

„Онази война, дори ако се вярва на поезията на Омир, за който е естествено като поет да я е украсил, пак изглежда да отстъпва на днешните (I, 10)

3. Платон, „Държавата“, кн. II-III (377a)

Музика и гимнастика. Лъжливите приказки (mythoi) за деца. Има по-важни („по-големи“) митове – тези на Омир, Хезиод и други поети. Не може да се разказват всекиму неща като онези, случили се между Уран, Кронос и Зевс; нито за войни между боговете. За бога трябва да се говори като за добър, и че дава само добро и никога зло. Той не би трябвало да причинява войни, да се превръща в едно или друго, да лъже.

386a:

Героят не може да бъде представян така, сякаш се бои от смъртта; или да оплаква прекомерно другарите си. Не бива да се притеснява за хора (че ще умрат, както Зевс за Сарпедон). Боговете не бива да се смеят шумно; да обичат ядене и пиене; да се отдават на любовни желаня. Героите не може да хулят боговете, нито да отстъпват за нещо поради подаръци.

Относно изкуството на поета: веднъж той сам разказва, а друг път се „скрива“ и дава думата на героите. Това е „подражание“. Но е трудно да се подражава на много неща; а и не бива да се подражава на недостойни характери.

Целта на музиката и поезията е да създават красиви душевно хора.

Кн. X (595a)

Сократ казва, че се затруднява да критикува Омир, тъй като още от дете е привикнал да го почита като голям поет.

И все пак: поетическото подражание стои на трето място по отношение на истината. Първи са идеите, втори – действителните, видими неща. Поетът не може да познава добре нещата, на които подражава – те са твърде много. Не знае дали са добри или лоши. Освен това подражателят се интересува не от разумното, а от страстното, тъй като то се поддава много повече на представяне – тъй като е подвижно и многообразно. А разумът, който е неподвижен и винаги един и същ не може лесно да бъде представен и разбран от публиката.

4. Аристотел

Омир изобразява хората като „по-добри“; и разказва от себе си, и се „преструва“ на друг (2-3). И преди него трябва да е имало комически песни, но не можем да посочим имена на поети. Той е най-добър и в сериозното, и в комичното (4).

Постига единство на фабулата: в „Одисея“ примерно се представя едно действие, макар че е било възможно да се разкаже и за други неща, извършени от героя – лудостта му преди войната, лова на глигана при Автолик (8).

„Одисея“ не завършва чисто трагично, а резултатът е различен за различните герои (13). Омир успява да представи Ахил като благороден характер, макар да се вижда, че е груб в поведението си (15).

а краткостта на основния разказ на „Одисея“ (17). В сравнение с другите поети Омир е като божество (23). От неговите поеми могат да се съставят 1-2 трагедии, а от такива като „Киприи“ и „Малката Илиада“ – по 8.

Самият поет трябва да говори възможно по-малко, а повече да дава дума на героите (21).

V. Влияние на Омир върху античната литература („Енеида“)

I:

Подобно на Одисей, Еней е преследван от разгневено божество (Юнона). Има съвет на боговете (както много често при Омир). Венера моли Юпитер да се погрижи за Еней, както Атина го е молила за Одисей. Юпитер произнася предсказание, което засяга и бъдещето на Рим. Това е историческият мотив в „Енеида“ - смисълът от скитанията на Еней е да основе държава с велико бъдеще. Това при Омир го няма. Но отново, както вероятно и при Омировите поеми, публиката смята себе си за наследник на героите, за които става дума.

Божеството съпътства своя любимец и му се явява – Венера среща Еней във вид на ловджийка, както Атина е срещнала Одисей в Итака. Героят посещава място, където вече се знае за подвизите му. Еней вижда храм, в който са изрисувани сцени от войната (а Одисей узнава чрез Демодок, че феаките знаят за събитията, в които е участвал).

Замисълът на Венера да принуди Дидона да се влюби в Еней е нещо ново в сравнение с Омир. Там няма любовна история, освен загатната, както между Одисей и Калипсо, и Одисей и Навсикая. Но разказаното напомня на случилото се между Медея и Язон според „Аргонавтиката“ на Аполоний.

II-III.

Разказът на Еней пред Дидона и свитата ѝ е подобен на разказа на Одисей при феаките. Мъртвият Хектор му се явил насън, както често се случва при Омир (Патроклъс се явява на Ахил). Еней се грижи за баща си по време на превземането на града, както Одисей се отнася почитателно към Лаерт и двамата дори участват в битка. По пътя се допитват до прорицатели (Аний, Хелен), както Одисей получава съвети от Кирка и Тирезий. Среща герои от войната (Хелен и Андромаха), както Телемах среща Менелай и Елена. Напомнят се изрично епизоди от „Одисея“ – циклопът, Сцила и Харибда. Вергилий познава географията на Сицилия и споменава за градове, за които Омир не е можел да знае.

IV.

Богините подготвят любовта на Еней и Дидона – по време на лова и бурята. Юпитер чрез Меркурий му напомня за мисията му. Изобразяването на Мълвата – оригинално, няма такова нещо у Омир. Самоубийство от любов също няма (а Дидона се самоубива).

V.

Спортни състезания по повод една година от смъртта на Анхиз – подобни на тези в чест на Патрокл в „Илиада“. Анхиз съветва Еней за по-нататъшния път. Кормчията Палинур загива нелепо, подобно на спътника на Одисей на острова на Кирка.

VI.

Слизането в Хадес при Куме – подобно на Одисеевото от XI песен. Жени, пострадали от любов (в „Одисея“ има просто изброяване на известни жени). Показват се наказани за престъпления, както и в „Одисея“. Анхиз му разказва бъдещата история на Рим.

От VII песен поемата става подобна на „Илиада“. Има изковаване на доспехи, сцени на бойното поле, оплакване на обичан загинал (Палант - както Патрокл). Боговете (Юпитер и Юнона) се договарят относно любимците си и решават бъдещето на новия народ. Единоборство между Еней и Турн, подобно на това на Ахил и Хектор, и други в „Илиада“.

VI. Фабула и техники на героическия епос. „Илиада“

1. Съдържание на „Илиада“

I-XII

Свадата между Ахил и Агамемнон, гневът на Ахил. Изброяване на корабите и войските. Приам разпитва Елена за ахейските герои. Единоборство между Менелай и Парис – Парис е победен, но Афродита го спасява. Ахейците искат да се изпълни договора, но боговете решават войната да продължи. Затова Атина подтиква Пандар да стреля срещу Менелай. Той го ранява и споразумението се проваля. Започва битка. Как се сражава Диомед. Побеждава Еней в единоборство, а Афродита спасява и него, подобно на Парис. Диомед се бие и срещу богове – ранява Афродита и Арес. В Троя Хелен разговаря с Хектор и Еней. Решават да принесат жертва на Атина и да я помолят за помощ във войната. Диалогът между Диомед и Главк – размяна на подаръци. Разговор между Хектор, Парис и Елена. Хектор се разделя с Андромаха и Астианакс. Помиряват се с Парис и се готвят за бой.

Хектор предизвиква някой от ахейците на двубой. Те хвърлят жребий, и излиза името на Аякс. Двубоят им завършва наравно. Троянците се колебаят дали да върнат Елена, но решават да я задържат, а да върнат само отнесените с нея съкровища. Зевс забранява на боговете да се намесват. Хектор призовава войската си да запали корабите на ахейците. Агамемнон моли Зевс да пощади войската му. Троянците се разполагат на лагер на полето през нощта. Ахейските водачи решават да помолят Ахил да отстъпи. При него отива делегация и поднася извиненията на Агамемнон, но той отказва да се върне в боя. Диомед и Одисей отиват през нощта на разузнаване и убиват Долон и цар Рез, и отвеждат конете му. Битка пред ахейския лагер. Аякс и мнозина други са ранени. Разговор между Нестор и Патрокл за събитията. Хектор успява да разбие една от вратите и нахлува в лагера.

XIII-XXIV

Битката се води недалеч от корабите. Посейдон подкрепя ахейците. Разказва се за храбростта на Еней, а от ахейска страна – на Идомоней и Менелай. Хера решава да отклони вниманието на Зевс от битката, като го съблазни и приспи. Обръща се за помощ към Афродита и Съня. През това време Посейдон воюва на страната на ахейците и те се отбраняват все по-успешно. Зевс се събужда, узнава, че е измамен и известява на боговете какво ще се случи оттук нататък – включително със смъртта на Хектор. Битката около корабите продължава. Троянците опитват да ги подпалят, но Аякс ги отблъсква. Патрокъл узнава за опасността и моли Ахил да му позволи да влезе в битката с неговите доспехи. Бие се със Сарпедон и го убива. Зевс съжالياва, тъй като Сарпедон е негов син. Благодарение на Патрокъл троянците са изгласкани извън лагера. Въпреки предупреждението на Ахил обаче, той продължава и нататък и доближава града. Тогава Евфорб го ранява, а Хектор го доубива. Преди смъртта си Патрокъл предсказва на Хектор, че и той скоро ще бъде убит - от Ахил. Менелай се сражава за трупа на Патрокъл. Антилох съобщава на Ахил за смъртта на приятеля му. Ахил страда и моли Тетида да поиска от Хефест нови доспехи. Хефест ги изработва. Описание на щита. Върху него са изобразени вселената и в нея два града – единият в мир, другият – във война.

Ахил решава да се присъедини към войската. Агамемнон моли за извинение и двамата се помиряват. Връща му Бризеида. Ахил разговаря с конете си. Единият от тях – Ксант – предрича смъртта му. Зевс разрешава на боговете да влязат в битката. Ахил убива много троянци, но едва не се удавя в Скамандър – помага му Хефест с огъня си. Боговете се сражават и си разменят обидни думи. Приам и Хекуба молят Хектор да се върне в крепостта. Хектор остава пред стените, за да се бие с Ахил. Измамен е от Атина, която се е престорила на брат му Деифоб. След като тя изчезва, Хектор разбира, че боговете са го изоставили, което трябва да значи, че смъртта му е решена. Бяга около крепостта, после спира, за да се бие - и губи двубоя. Преди да умре, предсказва на Ахил за смъртта му. Ахил отвлича трупа му, като го закача за колесницата си. Сънува Патрокъл, който го моли да го погребне по-бързо. Принася жертви на кладата му и организира игри – надбягване с колесници, бокс, борба, бягане, бой в пълно въоръжение, хвърляне на диск, стрелба с лък, хвърляне на копие. Патрокъл е изгорен, а пепелта му е прибрана в урна.

Боговете решават, че тялото на Хектор също трябва да бъде погребано. Приам потегля към ахейския лагер, за да помоли лично Ахил за тялото. Хермес му помага по пътя и го довежда до палатката на Ахил. Двамата разговарят и вечерят заедно. През нощта, пак с помощта на Хермес, Приам отнася тялото. Оплакване и погребване на Хектор.

2. Фабулата в „Илиада“

В началото имаме противопоставяне на две армии (общности). Едната от тях се разделя и поради това отслабва и се оказва в опасност. В текста се проясняват причините за това. В армията се е случило нещастие (болест). Оказва се, че има простъпка срещу висшите сили (закопи). Прави се опит за преодоляване на това нещастие. Този опит (да се узнае причината за болестта и да се успокои гнева на божеството) води до битка за чест между двама герои, което е и битка за позиция (кой ще управлява). Все пак първото нещастие е преодоляно – молбата на жреца е уважена и

е принесена жертва. Но цената на (резултатът от) това е разцепление на армията, тъй като важността на Ахилово участие е голяма.

Така едната от двете армии започва да надделява (това е „перипетия“, тъй като точно тя накрая губи). Ахейците правят опит да избегнат второто нещастие след епидемията (поражението в боя). То е избегнато, но с цената на друга загуба – смъртта на любим човек (Патрокъл, любим на Ахил). Тази загуба обаче води до преодоляване на разцеплението.

Действието се обръща – втората армия се съвзема и започва да надделява на свой ред. Стига се до главния двубой в поемата и смъртта на Хектор, която е представена като жертва. Това е втората голяма жертва. Отмъщавайки повече от нужното (заради силната болка и гневливия си характер) Ахил извършва простъпка срещу боговете (като проявява неуважение към мъртвия). Това може да бъде повод за ново действие, което да доведе до смъртта на Ахил. Но това не е необходимо, тъй като действието може да спре тук.

„Илиада“ завършва с помирение, заради което представители на двете армии отстъпват нещо. Ахил се подчинява на боговете, а Приам, заради сина си, се унижава да отиде при него лично като молител.

Така, общо погледнато, действието се задвижва от една простъпка срещу боговете (оскърблението на жреца), довежда до две жертви и завършва с помирение заради тях. Всеки е понесъл загуба и поради това войната се прекратява.

3. Епически техники

- Повторения
На епитети („белоръка“ и т.н.). Те са за стабилност на образа.
На стихове („изгрява розовопръстата Еос“). Създават усещане за стабилност и ритъм на действието.
На разкази (как Одисей ще отиде, отива, отишъл е до царството на сенките). То е за помнене и сигурност, че точно така е станало.
- Подобни сцени и мотиви
Примерно – жертвоприношения, приемане на гости, бури и корабокрушение, двубой. Подобността им, подкрепена от почти едни и същи стихове, убеждава, че „нещата в живота са такива“, стават така а не иначе, макар и с разлика в подробностите. Създава се усещане за сигурност на света.
Мотивът е нещо по-общо от сцената. Примерно – съвет на хора или богове. Той може да стане по различни начини. Съветът на гражданите, организиран от Телемах в Итака, не е твърде подобен на съветите на боговете ням Олимп или на военните съвети в „Илиада“. Също – пирът на жените, където присъства и Телемах, не е подобен на пира при феаките, в който участва Одисей.
- Изброявания
Примерно – участници във войната, убити на бойното поле. Така се представя размера на случващото се, усилва се важността му. Показва се силата на героя и ожесточеността (убийствеността) на битката.
- Сравнения

Сравняват се сцени от човешкия и природния живот, или хора с други живи същества (войнът, който се бие с мнозина, се сравнява с глиган или лъв срещу кучета). Така се създава усещане за подобност и единство на човешкия свят вътре в него, а също и на човешкия и природния свят заедно.

VII. Фабула и техники на героическия епос. „Одисея“

1. Съдържание на „Одисея“

I-XII.

Разговор на боговете. Зевс казва, че хората сами си причиняват бедите и споменава за смъртта на Агамемнон. Атина го моли да позволи завръщането на Одисей. Зевс обещава. Атина слиза в Итака, преобразена като тафосеца Ментес и разговаря с Телемах, докато женихите пируват. Фемий пее за войната. Телемах свиква събрание на гражданите на Итака. Атина му помага, преобразена като Ментор. Намира му кораб и събира моряци. Телемах взима провизии от дома си с помощта на Евриклея и заминава през нощта, тайно от Пенелопа. Пристига в Пилос, където разговаря с Нестор. Атина, която присъства като Ментор, внезапно отлита от срещата и всички разбират, че това е била тя. Телемах, придружен от сина на Нестор Пизистрат, заминава за Спарта. Пътува два дни като по пътя преспива при някой си Диокъл. В Спарта двамата са приети от Менелай и Елена, които празнуват две сватби - на дъщеря си Хермиона и на сина на Менелай. Менелай разказва за пътванията си. В Египет бил разпитал морския старец Протей за по-нататъшния път и съдбата на героите; и узнал, че Одисей е жив и е при Калипсо. По същото време Зевс изпраща Хермес при Калипсо, за да ѝ съобщи, че Одисей трябва да замине. Одисей изработва сам плавателния си съд и потегля, но попада на буря и плува в морето две денонощия. Спасява го една морска богиня, която му дава забрадката си, за да я завърже около гърдите си. Достига острова на феаките и заспива в шумата недалеч от брега.

На другия ден дъщерята на царя на феаките Алкиной - Навсикая - е събудена от Атина, която ѝ се явява насън като нейна приятелка и я съветва да отиде на реката да пере. Навсикая отива, изпира дрехите и играе с приятелките си на топка. Одисей се появява и я моли за помощ. Атина ѝ вдъхва смелост и я спира, за да не избяга. Навсикая казва на приятелките си да оставят дрехи на Одисей и му казва да върви след колата ѝ до града – и как да помоли родителите ѝ за помощ. Одисей пристига в града, покрит с облак от Атина; там я среща като местно момиче, което го упътва към двореца. Пристига в двореца и моли царица Арета за закрила. Алкиной го поканва на пира, наравно с другите. Там присъства слепият певец Демодок, който пее за войната и приключенията на боговете. Одисей е поканен на спортните състезания и танци в града. Там, след като е бил предизвикан, показва уменията си да хвърля диск и казва, че владее добре и останалите спортове. Вечерта, забелязвайки, че се просълзява след една от песните на Демодок, Алкиной го поканва да разкаже за себе си. Одисей се представя и разказва за пътя си от Троя.

Първо е водил кратка война с киконите (1), и е загубил част от хората си – по шестима от всеки кораб. Там, от един жрец на Аполон, е получил исмарското вино, което трябва да се разрежда с вода 20:1, за да може да се пие. Попада при лотофагите (2), където двама от войниците му ядат от растението лотос и пожелават да останат там завинаги, но са прибрани насила. Пристига в земята на циклопите (3) и пожелавала да

научи повече за тях. Така влиза в пещерата на Полифем, който изяжда някои от другарите му. Слепяват циклопа и успяват да избягат, а той призовава против тях баща си Посейдон. Оттогава нататък Одисей е преследван от Посейдон. После попадат при Еол (4), който е оженил шестимата си сина за шестте си дъщери. Той има власт над ветровете и ги предава на Одисей вързани в един чувал, а оставя само Зефира, за да им помага в плаването. Така корабите приближават Итака, но Одисей заспива, а другарите му отварят чувала, за да разберат какво е получил от Еол. Ветровете излизат и отнасят корабите в открито море. Скоро се оказват отново при Еол, но той ги прогонва, защото решава, че са омразни на боговете. Пристигат в страната на лестригоните (5). До пристанището се стига през един тесен проток. Одисей оставя 11 кораба да влязат, но закотвя своя в началото на протока. Някои от хората му отиват, за да узнаят кой владее страната. Срещат дъщерята на царя, която ги упътва към двореца. Но царят се оказва гигант човекоядец, който убива двама от тях. Останалите също не се спасяват, защото лестригоните потопяват целия флот, хвърляйки скали по корабите. Само Одисей успява да отплува с кораба си. Оттам пристигат на острова на Кирка (6) и по издигащия се навътре в сушата дим разбират, че е населен. Но се боят да не попаднат отново на опасни същества. Одисей убива един голям елен, с който се нахранват. Неколцина моряци отиват да узнаят кой живее там и попадат на Кирка, която ги превръща в свине. Тогава и Одисей отива, като по пътя е срещнат от Хермес, който му дава вълшебна билка против магиите на Кирка и съвет как да се справи с нея. Кирка опитва да омагьоса Одисей, и като узнава, че е той е закрилян от боговете, му предлага да остане при нея. Той иска клетва, че няма да му стори нищо лошо и настоява да превърне другарите му отново в хора. Остават там една година. След това продължават пътя си. Кирка го съветва да слезе в света на мъртвите, за да поиска прорицание от Тирезий. Той тръгва – преди да потеглят, един от другарите му загива нелепо, като пада от покрива на къщата. Достигат входа към Хадес (7), който е на земя някъде в Океана и принасят жертва на мъртвите. Одисей среща загиналия си моряк, който моли за погребение, а после говори с Тирезий. Вижда майка си, говори и с Ахил. Забелязва и други от загиналите герои, а Аякс се отвръща от него. Също и такива, които търпят наказание за простъпките си спрямо боговете. Завръща се при Кирка, която го предупреждава за предстоящите опасности и го изпраща. Минава покрай острова на сирените (8), но вързан за мачтата, а моряците му гребат със запушени уши – иначе не биха могли да устоят на песента и биха останали там. Одисей ги е предупредил да не го отвързват, независимо какви знаци им дава. Достигат до протока между Сцила и Харибда (9), където той жертва шестима от моряците за Сцила, за да не бъде погълнат корабът от водовъртежа на Харибда. След това стигат на земя, където пасат свещените крави на Хелиос (10). Там остават цял месец поради безветрие и моряците решават да изядат някои от кравите, макар Одисей да ги е предупредил да не правят това. Тогава се появява вятър и те потеглят. Но Хелиос иска от Зевс да ги накаже и Зевс изпраща буря, която потопява кораба и всички се издавят. Одисей плава върху една мачта много дни и достига острова на Калипсо (11). Оттам е дошъл при феаките (12).

XIII-XXIV

Получава много подаръци от Алкиной. Потеглят – корабът на феаките се движи без управление, защото сам знае къде да отиде. Одисей спи по пътя, а феаките го оставят на брега заедно с даровете от царя. Зевс и Посейдон разговарят, Посейдон се оплаква от феаките, които са помогнали на Одисей. Вкаменява кораба им малко преди да стигне престанището. Атина посреща събудилия се Одисей, престорена на овчарче. Запитва го кой е, а Одисей и разказва измислена история. Атина се смее, а той я разпознава. Пренасят даровете в една близка пещера. Тя го съветва да иде при свинаря

Евмей. Там е нападнат от кучетата, но Евмей ги прогонва и го кани. Одисей му разказва измислена история – „бил от Крит, сражавал се в Троя, после бил в Египет и Финикия, стигнал до Теспротия, на път оттам моряците го пленили, но той успял да избяга. Чул, че Одисей бил в Теспротия.“ Ядат свинско заедно с останалите свинари. Одисей разказва една случка от войната. В Спарта Телемах се готви да замине – получава подаръци от Менелай. В Пилос, преди да отплава, се запознава с прорицателя Теоклимен от Аргос и го взима със себе си. През това време някои от жениките са се установили до един остров близо до Итака и причакват Телемах – но той минава, без да го забележат. Във фермата Евмей разказва на Одисей своя живот. Телемах пристига във фермата и разговаря с Евмей, а той му представя „чужденец“. После тръгва към града. Телемах се държи любезно с баща си, без да го разпознае. Одисей излиза и пред вратата среща Атина, която го съветва да се открие на Телемах – и го прави да изглежда помлад и красив. Телемах, като го вижда, се учудва на промяната и го пита дали не е някой бог. Одисей го уверява, че е баща му. Разговарят за положението в Итака и какво да направят, като идат в двореца. През това време Евмей съобщава на Пенелопа, че Телемах се е върнал. Женихите се ядосват и открито говорят, че ще го убият. Пенелопа чува за това.

Скоро след това Телемах и Одисей пристигат в двореца. Пенелопа се радва на сина си, а той и Теоклимен, който също е там, я уверяват, че Одисей е жив. Старото куче Аргос разпознава Одисей, а той, когото всички смятат за скитник, казва, че е срещал Одисей и ще разкаже за това на Пенелопа. Там се оказва просякът Ирос, който се нахвърля върху Одисей с обиди. Женихите настояват те двамата да се бият – така и става и Одисей побеждава. Те за награда му подхвърлят храна от трапезата. Атина решава да разхубави Пенелопа, а женихите, като я виждат, са очаровани от хубостта ѝ и молят най-сетне да си избере съпруг. Поднасят ѝ дарове. Одисей отива при нея – разказва ѝ лъжлива история, като се представя за критянин, брат на Идомоней. Описва ѝ точно как е бил облечен преди години – тя е изненадана. Евриклея разпознава Одисей по белега, но той ѝ забранява да го разкрива. После с Телемах, Евмей и Теоклимен прибират оръжието от залата за пирове и го заключват в складовете. Пенелопа съобщава, че ще се омъжи за онзи, който успее да опъне лъка на Одисей и да прекара стрела през пръстените на дванадесет брадви. Никой не успява дори да го опъне. Тогава Одисей го иска и стреля точно. После го насочва срещу женихите и избива всички – с помощта на Атина. След битката изчистват залата и наказват онези роби и робини, които са изменили на семейството в полза на женихите. Няколко робини са обесени. Смъртта на козаря Мелантий. Одисей разговаря с Пенелопа и за последен път я убеждава, че това е той, като казва от какво е направено леглото им. Разказва ѝ цялата си история след Троя (съдържанието на поемата накратко).

Душите на женихите са отведени в Хадес, където ги забелязват Ахил и Агамемнон. Одисей посещава баща си Лаерт – разказва му една кратка лъжлива история, но после му се открива. Започва война с роднините на женихите, която трае кратко благодарение на намесата на Зевс и Атина.

2. Фабулата в Омировите поеми

„Илиада“:

В началото имаме състояние на война – която вече е разделение между две общности. То е и първото разделение в поемата. Войната се е случила заради някаква несправедливост. Но началото е от Ерида (с ябълката), след което настъпва спор в света на боговете. Той се пренася в света на хората. Някому (Парис) е присъдена награда, но

получаването ѝ нанася вреда на друг. Това е несправедливост – в човешкия свят. (Самата награда на Парис е по същество подкуп. Той съди не за красотата на богините, а за обещанията им).

Спорът в армията на ахейците довежда до второ разделение. Той е предизвикан от нещастие (болестта), което е наказание за извършена несправедливост. Човек (Агамемнон) е оскърбил божество, като е унижил негов служител. Болестта се преодолява, но с цената на оскърбление, нанесено на могъщ човек (Ахил). Оттам е второто разделение.

То води до отслабване на армията и до първата скъпа жертва (Патрокъл). Явява се необходимост от отмъщение и поради това армията отново се обединява (Ахил спира да се гневи на Агамемнон заради унижението си и насочва гнева си към Хектор заради убийството на приятеля си). Така второто разделение е преодоляно.

Армията се усилва и това води до втората скъпа жертва (Хектор). Като не връща тялото, а го осквернява, Ахил, подобно на Агамемнон в началото, оскърбява боговете. Но това не довежда до нещастие за армията, защото това би значели ненужно продължение на фабулата. Вместо това боговете уреждат временно помирение между двете армии заради погребението. Така се преодолява и първото разделение. Поемата, започнала с война, завършва с мир.

„Одисея“

И тук има разделение, но то не е между две царства (съюзнически обединения, армии), а между бащата (който е и цар), от една страна, и семейството му и поданиците му – от друга. Застрашен е мирът в царството, законното предаване на властта и предаването на семейното наследство. Към съединението на разделения се върви чрез преодоляване на ред препятствия (приключения), а не чрез жертви, както в „Илиада“. Накрая се стига до кратка война (битката в дома на Одисей).

Загиналите не са представени като скъпи жертви (като Хектор), а само като убити врагове. И все пак царството е застрашено от голяма война. Тя се спира с намеса на боговете, подобно на умиротворяването в края на „Илиада“.

Най-общо, действието в Омировите поеми започва заради някакво разделение (между армии/обединения, или вътре в някоя армия или царство или в семейство).

То се преодолява чрез даване на скъпи жертви и помирение заради тях; или чрез преодоляване на ред препятствия и спечелване на война; или по решение на боговете.

3. Конструиране на разказа (композиция)

Разказът в поемата може да върви според естествения ред на събитията във времето (както в „Илиада“).

Възможно е да има вмъкнат разказ, който да съобщава за събития, случили се по-рано, или които предстои да се случат (разказът на Одисей при феаките, напътствията на Кирка, съобщението на Зевс в „Илиада“ за това, какво предстои във войната).

Възможни са паралелни разкази за случващото се по едно и също време. В този случай героите обикновено са еднакво важни (първостепенни). Така е в „Одисея“ – в четири песни се говори за Телемах и заминаването му от Итака, после започва разказът за Одисей – какво се е случило по същото време, след заминаването му от острова на Калипсо.

Също – как текат събитията на земята и, същевременно, на Олимп. И все пак на Олимп времето не тече по същия начин, защото боговете са безсмъртни. Там има ден и нощ, но няма сезони, нито години.

Какъв е поетическият резултат от вмъкнатия разказ, където думата има героят? Той бива характеризираан (тъй като характерът се представя чрез думите на персонажа).

Внася се разнообразие в повествованието (не говори само поетът, събитията не се представят според очакваното, а има изненада поради връщането към миналото или избързването към бъдещето).

Създава се усещане за несигурност относно казаното – тъй като говори не поетът, комуто не може да не се вярва, е героят. При това този герой (Одисей) неведнъж е разказвал очевидно лъжливи неща. Това – несигурността в истинността на чудесното – е принципът на фантастичното.

Трагедия

VIII. Предесхилова драматургия

1. Произход на драмата и трагедията

Имало е спорове къде за пръв път е имало драматически състезания. Дорийците (континентални и сицилийски) претендирали, че те били първи и в комедията, и в трагедията (Аристотел, „Поетика“ 1448 а).

Една от причините драматическият жанр да се яви след епоса и лириката, е трудността да се организира представление (необходимо е специално пространство, костюми и декори, хор и актьори).

За историята на трагедията се знае повече. Според Аристотел – защото на сериозните видове е естествено да се обръща повече внимание (1449 а-б).

2. Първи драматурзи

Теспис пръв поставил трагедия в Атина (536 пр. Хр., 61-ва олимп. според Пароската хроника). Хораций го споменава в „Поетическото изкуство“ 275-276. Плутарх разказва за разговора му със Солон („Солон“ 29).

Фриних е автор на „Падането на Милет“. Драмата направила силно впечатление на атиняните, както разказва Херодот (VI, 21). Темистокъл бил хорег на една негова драма (Плутарх, „Темистокъл“ 5). Аристофан го споменава в сравнение с Есхил („Жаби“ 1298-1300). Известно е, че е бил автор и на драма с герои Мелеагър и майка му Алтея (Павзаний X, 31, 4).

Хойрил –автор на драма за Триптолем и рода му (Павзаний I, 14, 3).

3. Драмата, класическата епоха и възходът на Атина

Гръкоперсийските войни избухват заради участието на атиняните в йонийското въстание в началото на V в. пр. Хр. В отговор персите провеждат два похода срещу Атина през 490 и 480 г., които не дават очаквания резултат. След успехите в битките при Саламин, Платея и Микале атиняните създават Морския съюз – обединение, чиято задача е да защитава гърците от персийската заплаха. Съюзът се оглавява от Атина, която се превръща във втори хегемон на източните гърци заедно със Спарта.

Градът забогатява, може би и благодарение на вноските на съюзниците, и това дава възможност за по-пищно провеждане на градските празници, което включва и театрални състезания.

4. Театралните представления

Аристотел отбелязва разликата между театралното представление и самата драматическа форма, която е независима от него и го предхожда. Това е „пряката реч“ - говоренето на героите от тяхно име, каквото имаме при Омир. Комедията и трагедията се различават не само защото в едната персонажите са „по-добри“ (забележителни, издигнати), но и благодарение на естетическите идеи за трагично и комично, които, както мисли той, вече са постигнати от Омир – в „Илиада“ и „Маргит“.

Според него трагическите представления са се развили от изпълненията на дитирамбическите хорове, а комическите – от фалическите шествия по време на някои празници (1449 а).

За дитирамба. Според Херодот той е създаден от Арион в Коринт (I, 23). Това се разказва и от Авъл Гелий („Атически нощи“ XVI, 19). За дитирамб се съобщава във фр. 74 на Архилох, при Херодот (трагически хорове в Сикион в чест на Адраст – V, 67) и в Платоновите „Закони“, където се казва, че е песен, отнасяща се до раждането на Дионис (790 б).

Състезанията се провеждали като част от Дионисовите празници. Те били през месеците посеидеон (дек.-ян., Селските), гамелион (ян.-фев., Ленеи), антестерион (фев.-март, Антестерии) и елафеболион (март-април, Големи Дионисии). Архонтът избирал трима хорегии за трагедии и пет – за комедии (Аристотел, „Атинската държавна уредба“, 56). Представяли се три трилогии, след всяка от които имало и сатинова драма. Журито се състояло от десет души, по един от фила, както споменава Плутарх („Кимон“ 8). Не винаги решенията му били посрещани с одобрение (Елиан, „Шарени истории“ II, 8 и 13). Платон не смята, че е добре публиката да изказва шумно несъгласието си („Закони“ 700-701).

Театърът бил първо на градския площад, а после – до стената на Акропола. Седалките през V в. били дървени, после заменени от каменни. „Сцената“ била проста дървена преграда между публиката и актьорите, които изчаквали реда си. Играело се е на издигнат подиум (проскенион), а хорът е бил на орхестрата. Имало машини – за тях се споменава в „Кратил“ (425 d) и „Поетика“ (1454 а).

Актьорите били най-много трима (Хораций, „Поетическото изкуство“ 192-193). В началото поетите били и актьори (Аристотел, „Реторика“ III, 1). Обсъждало се дали е добре един и същ актьор да изпълнява и трагически, и комически роли (Платон, „Държавата“ 395 а; Цицерон, „Ораторът“ XXXI, 109; Диоген Лаерций VII, 2).

Някои актьори били много изтъкнати (Аристотел, „Политика“ 1336 b). За изкуството на актьора и нуждата да влага чувства говори Хораций („Поетическото изкуство“ 101-104).

Имало е маски. В комедията те трябвало да наподобяват лицето на персонажа, ако е бил познат на публиката (Аристофан, „Конници“ 231-233; Елиан II, 13).

5. „Частите“ на трагедията

В реда на протичането:

Това са прологът, пародът, епизодите, стазимите, екзодът и епилогът. Аристотел ги определя в 1452 b.

Като елементи на произведението и представянето му:

Според Аристотел („Поетика“...) трагическата (а и епическата) фабула трябва да е единна. Това значи – за едно действие, а не за един герой. Защото нещата, които един човек прави, може и да нямат връзка помежду си – да не зависят едно от друго. Така че фабулата е „подражание (изобразяване) на действие“.

При това по необходимост се явяват герои (персонажи), които са извършители на действието. Персонаж и характер не е едно и също – характер има там, където има намерение (proairesis).

Има реч, която ги характеризира (известява за намеренията им) или съобщава за действията им.

Аргументация, която обяснява действията и намеренията им.

Освен това музикална и сценична част (костюми, декори), което е необходимо, тъй като драмата не е само текст, а и представление (театър).

Тези шестте (фабула, характер, реч, аргументация, музика, сценография) са „части“ в смисъл на „елементи“ на трагедията.

IX. Есхил. „Орестия“

1. За Есхил

Роден е към 525 пр. Хр., връстник на Пиндар. Участвал в битки по време на гръкоперсийските войни. Започнал да поставя драми ок. 500 година, печели първата си награда през 80-те години на V в. Представянето на „Перси“ е датирано 472 г. След 460-та се заселил в Сиракуза. Плутарх („Кимон“ 8) смята, че е напуснал Атина наскърбен от загубата си в състезанието със Софокъл. Аристофан го представя в „Жабите“. Починал към 456-та.

Аристотел и Хораций приписват на Есхил някои нововъведения:

Есхил пръв довел броя на актьорите от един до двама, намалил частите на хора и изтъкнал на преден план диалога. Софокъл въвел третия актьор и декорацията („Поетика” гл. 4, 1449 а, прев. Ал. Ничев).

*Вече Есхил ги облякъл във мантии, сложил им маски,
Сцената с обикновени греди построил и научил
Върху котурни да ходят, с тържествена реч да си служат* („Поетическо изкуство“ 278-280, прев. Г. Батаклиев).

2. „Орестия“

- Агамемнон

В Аргос един страж получава сигнал чрез огньовете, че Троя е превзета. В парода хорът споменава за причината за войната. Също – за Ифигения, жертвана по искане на Артемида. Клитемнестра узнава за края на войната и заявява, че е радостна. Хорът говори за „дръзки дела“ и колко опасно е прелюбодеянието. Пристига вестител, който съобщава за случилото се с Троя. Влиза Агамемнон – Клитемнестра го приветства. Хорът размишлява за нещастията, причинени от Елена и Парис. „Правдата блести и в бедната колиба...“ Клитемнестра кани Агамемнон да влезе в двореца си по червен килим. Той се поколебава и казва, че човек трябва да избягва прекомерните почести; но все пак приема. Хорът споделя страховете си. Клитемнестра се обръща към Касандра, която не ѝ отговаря. Има видения – говори за „обезглавени трупове“, „убийство на съпруг“, споменава Аполон, който я е пожелал. Също – за човекоядство (децата на Тиест). Чува се викът на Агамемнон, който е убит зад сцената. Настъпва суматоха. Хорът говори за убийството на законния цар и за предстоящата тирания. Клитемнестра заявява, че извършеното от нея е справедливо. Двамата с Егист потвърждават, че ще управляват със сила.

- Хоефори

Орест пристига в Аргос, на гроба на Агамемнон. Пита се дали Електра е някъде там. Хорът казва, че мъртвецът се гневи на своите убийци („безбожната жена“). Споменава за „робския си дял“. Електра идва на гроба на Агамемнон; пита се „какво да изрека“. Спомня си за Орест и за това, че някой трябва да отмъсти за мъртвия. Призовава духа на баща си. Намира къдрица от коса, чийто цвят е подобен на нейния. Мисли, че е възможно да бъде на брат ѝ. Вижда и стъпки около гроба. Орест се появява и двамата се разпознават. Призовават Зевс на помощ. Орест казва, че е изпратен от Аполон да отмъсти; но и че се бои от Ериниите. Хорът оплаква Агамемнон и говори за нуждата от отмъщение. Призовава Персефона. Клитемнестра е изпратила дарове на гроба на мъртвия, за да успокои духа му. Сънувала е, че ражда змия и я кърми, но тя я ухапва и от гърдите ѝ потича кръв. Орест тълкува съня – змията трябва да е самият той. Казва, че има план как да влезе в двореца: ще се престори на чужденец. Хорът говори за „безсрамните страсти“ и „тежките престъпления“ на някои жени. Споменава майката на Мелеагър, Сцила и лемноските. Първата причинила смъртта на сина си, втората – на баща си, а лемноските убиват съпрузите си.

Орест приближава двореца и казва, че иска да говори с владетелите. Съобщава на Клитемнестра, че е фокидец, който случайно е научил за смъртта на Орест. Клитемнестра престорено съжалява за случилото се. Дойката, която е отглеждала Орест, скърби, но хорът я съветва да не губи надежда. Призовава Зевс и Хермес, и

насърчава Орест да отмъсти. Егист също изказва съжаление за вестта. Орест го убива зад сцената. Разговор между Орест и Клитемнестра – тя го предупреждава да не извършва толкова тежко престъпление и твърди, че справедливо е убила съпруга си. Орест я убива. Хорът говори за нещастията в родовете на Приам и Атрей. Монолог на Орест („докато съм още с ума си“). Аполон го съветва да иде в Делфи за очищение. Хорът говори за трите бури в рода: убитите деца на Тиест, смъртта на Агамемнон, а сега и убийството на Клитемнестра.

- Евмениди

Делфийската пророчица говори за историята на светилището. Първа тук прорицавала Гея, после Темида, после Феба. Сега тук се почитат най-много Аполон, Атина и Дионис. Вижда Орест, дошъл като молител, а недалеч от него – Ериниите. Явява се Аполон и обещава да помогне на Орест. Съветва го да иде в града на Атина. Духът на Клитемнестра призовава Ериниите да преследват сина ѝ. Ериниите (като хор) се възмушават от произвола на „новите богове“. Защо те пазят някого, който е извършил убийство вътре в рода? Аполон им казва да напуснат Делфи и да идат другаде – „където няма съд“. Напомня им за престъплението на Клитемнестра, а те казват, че убитият не ѝ е роднина, следователно престъплението на Орест е по-тежко. Води се спор дали кръвната връзка е по-важна от брачната. Аполон казва, че Орест е молител и трябва да бъде защитен и заради това – докато се стигне до съд, където да бъдат изслушани и двете страни. Орест пристига в Атина и се обръща към богинята. Ериниите, които го преследват, настояват за неговото наказание – призовават Нощта и Мойрите.

Атина, която доскоро е била при Троя, казва, че ще изслуша и двете страни. Тя обявява, че трябва да се сформира съд от избягнати граждани – това ще е Ареопагът. Ериниите говорят, че ако той не бъде осъден, такива престъпления ще останат безнаказани и ще се загуби всякаква почит към родителите. Започва съдебният процес. Хорът на Ериниите задава въпроси на Орест и го обвинява. Аполон говори в негова защита. Обръща внимание на това, че убитият е бил цар – значи има престъпление срещу държавата; и че е бил съпруг, което е престъпление срещу семейството. Освен това не може да се твърди, че Орест е по-близък на майка си, отколкото на баща си – защото мъжът е този, който „ражда“ децата, а жената само ги износва в утробата си. Атина подкрепя Орест, отбелязвайки, че тя самата е родена от мъж без женско участие. Гласовете се оказват равен брой и Орест е оправдан. Ериниите твърдят, че са унижени от младите божества, но Атина ги поканва да станат покровителки на града и те приемат.

Х. Софокъл („Аякс“) и Еврипид („Ион“)

1. За Софокъл

Софокъл е от поколението след Есхил – около 30 години по-млад. Той също е намерил място в Аристотеловото резюме на историята на литературата:

Софокъл въвел третия актьор и декорацията (“Поетика”, гл. 4)

Той увеличил и броя на хористите. Епизодите в неговите драми са повече, отколкото при Есхил. Аристотел хвали “Едип цар” и думите му създават впечатление,

че тази трагедия трябва да бъде образец в жанра, както “Илиада” и “Одисея” са образец за епическата поезия.

2. „Аякс“

Атина разказва за гнева на Аякс заради присъждането на Ахилевите доспехи на Одисей; и как тя му попречила да убие Атридите и Одисей, като го хвърлила в безумие, така че да нападне стадо овце. Появява се Аякс, който, все още не на себе си, се хвали с извършеното. Атина го показва на Одисей, който казва: „Сега разбирам, че ние хората сме призрци и само празни сенки...“ Хорът (от саламински моряци) говори, че се е пръснал слух за стореното от Аякс и го вика да дойде и да опровергае чутото. Добавят, че това трябва да е скроено от Одисей („от престъпния род на Сизиф...“) и казват, че великите мъже – като Аякс - често стават жертва на нападки и интриги. Питат се дали, ако е станало нещо, то не е поради гнева на Артемида или Арес и призовават Зевс и Аполон на помощ.

Появява се Текмеса – дъщеря на фригийски цар, пленница на Аякс, родила от него син – Еврисак. Казва, че той е „като болен“ и разказва за лудостта му; и за това, че когато е дошъл на себе си, я е попитал какво се е случило. Тя му разказала и той изпаднал в отчаяние от стореното.

Появява се Аякс, вече в съзнание. Казва: „Зевсовата дъщеря ме покри с позор...“; но, ако Ахил е бил жив, не би позволил тази несправедливост с доспехите. „Противен съм и на боговете, и на аргийците“. Текмеса му казва, че тя и сега е в робство, но то ще стане много по-тежко, ако Аякс го няма. Той отвръща, че благородните мъже не могат да живеят всякак, и че на тях подобава или щастлив живот, или красива смърт. После говори със сина си Еврисак, предава му щита си и казва, че го оставя на Тевкър.

Хорът разбира, че слуховете за лудостта на Аякс са верни. Как ще го посрещнат у дома му? „Никога в Еаковия род не се е случвало такава нещо...“ Аякс размишлява дали не е по-добре да се помири с Атридите и в бъдеще да им се подчинява. Мисли за съдбата на близките си – какво би им се случило, ако го няма. Оръжието, с което си служи, е взето от убития Хектор – значи смъртта му може да дойде от мъртвия. Хорът призовава Пан, Аполон, Арес, Зевс. Надява се Аякс да смири гнева си.

Тевкър отива при царската палатка. Разговаря с Калхас. Става ясно, че някога Аякс е говорил надменно за боговете – когато заминавал за войната, казал, че е способен да побеждава и без тях. Отхвърлил помощта на Атина и така си навлякъл гнева ѝ. Калхас съветва да го задържат в палатката му през този ден.

Но Аякс вече е излязъл сам. Решил е да се самоубие, като се хвърли върху меча си. Преди смъртта си призовава боговете – Зевс, Хермес, Ериниите, Аполон, Хелиос, накрая и Атина. Моряците (хорът) го търсят. Текмеса го открива мъртъв и описва вида му - бликащата от устата му кръв. Тевкър размишлява какво да правят. Би ли могъл да се върне на Саламин? Теламон сигурно няма да го посрещне добре, дори ще го прогони. Казва са себе си: „Аз съм незаконен син на проста пленница...“ и „Аяксе, мъртвият Хектор те убива“.

Разговаря с Менелай, който нарича Аякс „враг, по-злостен от фригийците“. Говори за вредата от своеволието и настоява да не го погребват. Тевкър му казва, той никога не е имал власт над Аякс, а са участвали във войната като равни; и „да не прави зло на мъртвия“. Хорът говори за „зло божество“, причинило тези нещастия. Агамемнон се обръща надменно към Тевкър, нарича го „роб“; и му казва, че „не разбира реч на варварин“. Тевкър отвръща, че и Агамемноновият дядо (Пелопс) е фригиец, а баща му е престъпник. Майка му била критянка, а баща ѝ я удавил за прелюбодеяние. За своята майка казва, че е от прославен род – дъщеря на Лаомедонт.

Накрая се намесва се Одисей и убеждава Атридите да отстъпят и да позволят погребението. Тевкър му благодари и похвалва мъдростта му, но добавя, че не би трябвало да присъства на погребението, за да не смуцава духа на мъртвия.

3. За Еврипид

Източници за живота му – Аристофан, има и биографии.

Роден 485/4 (според Пароската хроника) или 480 (традиционно- в деня на победата при Саламин). Починал към 406. Бил от заможно, но, както някои твърдят, неблагоородно семейство. Добър спортист (победи на състезания), познавал се с Анаксагор и някои софисти, бил близък може би със Сократ (според „Жаби“). Хвалил Алкивиад за една победа в конни състезания (Плутарх, „Алкивиад“ 11). Започва да поставя драми през 455. Имал само пет победи . Към края на живота си живял в Македония при Архелай.

- Произведения

Еврипид е автор на около 90 трагедии (същото число се споменава и за Есхил), от тях са запазени 19 (или 18 – “Рез” е спорен). Една от тях е сатинова драма („Циклоп“).

Предтроянски сюжети (древна атическа история, аргонавти, Херакъл, Тивански цикъл и др.):

„Иполит“ – Съпругата на Тезей Федра се влюбва в Иполит, който е син на Тезей от една предишна жена (амазонка). Споделя това с прислужницата си, която го казва на Иполит. Иполит се възмуцава. Федра се изплашва, че ще бъде издадена на Тезей, самоубива се и остава писмо, че Иполит я нападнал. Тезей изгонва сина си, който загива при катастрофа с колесница. После Тезей узнава от Артемида, че синът му е невинен – преди смъртта на Иполит двамата разговарят. Причината за нещастieto е гневът на Афродита против Иполит - за това, че той предпочитал Артемида.

„Медea“ – Избягали от Иолк, Язон и Медea живеят в Коринт. Язон решава да се ожени за местната царска дъщеря. Царят нарежда на Медea да си замине. Медea разговаря с Егей, който я поканва да живее в Атина. Изпраща отровен пеплос на новата съпруга на Язон. Тя умира, а също и баща ѝ, който се докосва до нея. После тя убива двете си деца и си отива.

„Алкестидa“ – Адмет може да се спаси от смъртта , ако някой пожелае да умре вместо него. Никой не пожелава, освен жена му Алкестидa, от която той вече има две деца. Херакъл го посещава. Алкестидa умира, но Херакъл я отнема от бога на смъртта и я връща.

„Вакханки“ – царят, който не се отнесъл почитателно с Дионис, е разкъсан от вакханки, сред които са негови близки роднини.

„Полуделият Херакъл“ (убива децата си от Мегара)

„Децата на Херакъл“ (бягат при атинянина Демофонт, преследвани от Евристей)

„Молителките“ (Адраст моли Тезей да съдейства за погребението на убитите при обсадата на Тива)

„Финикийки“ (Антигона, слепият Едип, самоубийство на сина на Креон Менойкей)

Троянски сюжети:

„Ифигения в Авлида“, „Рез“, „Троянки“, „Хекуба“

„Андромаха“ – тя е съпруга-робиня на Неоптолем във Фтия. Ражда му син. После Неоптолем се оженва за Хермиона, която преследва Андромаха. Пристига Менелай и двамата се опитват да убият нея и сина ѝ. Пелей ги защитава; а Неоптолем през това време е в Делфи. Появява се Орест, който отвежда Хермиона и намисля да убие Неоптолем. Така и става – Неоптолем е убит в Делфи. Накрая се появява Тетида и казва какво предстои. Андромаха отива в Епир и се омъжва за троянеца Хелен.

„Елена“ – Елена е в Египет и се укрива в гробницата на предишния цар, който ѝ е оказал гостоприемство. Там тя е пренесена от Хермес, не е била в Троя. Пристига Тевкър, разговаря с нея, не я разпознава. Пристига Менелай след корабкрушение – води със себе си изображението, което е било в Троя. По време на срещата с Елена вестител му казва, че “съпругата му” е изчезнала. Тогава той разбира, че това е истинската Елена. Местният цар желае да се ожени за нея. Те се готвят да загинат в гробницата, но после решават да го измамат – че Менелай се е удавил, и че трябва да извършат обредите в морето. Той им дава кораб, и Менелай заедно с другарите си го превзема и избягва. Помага им сестрата на владетеля – пророчицата Теоноя. Накрая се намесват Кастор и Полукс, братя на Елена.

„Орест“ – Орест е в Аргос, където се подготвя съдебен процес срещу него и Електра. Осъждат ги на убиване с камъни. Диомед се изказва против смъртното наказание. Появява се Елена, Менелай, там е и Хермиона. Тиндарей разговаря остро с Орест, обвинява го – а той самият е измъчван от Ериниите. Идва Пилад и предлага да убият Елена и да заплашат Менелай с убийство на Хермиона. Почти успяват, но Елена изчезва. Аполон се намесва и съобщава, че Орест ще бъде съден в Атина и оправдан.

„Ифигения в Таврида“ – Орест и Пилад пристигат в Таврида. Там е Ифигения, спасена от жертвоприношението и пренесена като жрица на Артемида. Там тя принася чужденци в жертва. Орест е преследван от Ериниите. Пристига там, защото Аполон му е наредил да вземе дървеното изображение на Атина и да го пренесе в град Атина. Ифигения се подготвя да го принесе в жертва, но от разговора узнава, че това е брат ѝ. Излъгват местния цар Тоант, че трябва да очистят двамата чужденци от убийство в морето и тогава да ги принесат в жертва; да очистят и изображението. Тоант разрешава, а после, когато узнава за измамата, нарежда да ги преследват. Намесва се Атина и го възпира.

4. „Ион“

Хермес разказва, че дъщерята на Ерехтей Креуса била забременяла от Аполон. Тя родила детето и го подхвърлила в кошница в една пещера под Акропола. После самият Хермес по молба на Аполон го отнесъл в Делфи, където го отгледали при храма.

По-късно Креуса се омъжила за евбеца Ксут, потомък на Еол. Но нямали деца и решили да се допитат по този въпрос до бога в Делфи.

На сцената излиза вече порасналия ѝ син, наречен Ион. Той споделя колко е щастлив, че живее в Делфи и има възможност да служи на бога. Появяват се прислужнички на Креуса (хор) и разглеждат украсата на храма. Ион вижда Креуса и двамата започват разговор. Тя му разказва, че са дошли с мъжа ѝ за да разберат, дали някога ще имат деца, а той от своя страна споделя, че е сирак и е отгледан в Делфи. Тя казва, че имала и още един въпрос към Аполон, но не от нейно име, а от името на някоя приятелка – какво е станало с детето, което имала от бога и е подхвърлила преди години. То, ако е оцеляло, щяло да бъде на възрастта на Ион. Ион се учудва, че може да се твърдят такива неща за бога и разсъждава гласно какво би било, ако са верни.

Ксут се появява и казва, че е бил при Трофоний, който го е уверил, че няма да останат бездетни. Скоро след това излиза и от прорицалището на Аполон, среща Ион и му казва, че той е негов син. Ион се учудва, но Ксут обяснява, че му било предсказано: „когото срещне пръв на излизане от храма, той е негов син“. И добавя, че сигурно е така, защото преди години бил тук на празник и имал случайна връзка с някаква девойка. Ион се колебае и размишлява дали ще го посрещнат добре, ако се съгласи да иде в Атина. Креуса узнава за станалото и много се изплашва. Оказва се, че тя сигурно няма да има дете, а цар на Атина ще бъде синът на Ксут от неизвестна жена. Един неин доверен роб (педагог) обсъжда положението с нея и ѝ подхвърля, че би могла да убие Ксут, за да запази царството за рода на предците си. Накрая решават да убият Ион, като го отровят. Креуса казва, че винаги носи със себе си две капки от кръвта на Горгоната. Едната от тях лекувала, а другата убивала. Споразумели се да направят така.

В следващата сцена един вестител разказва какво се е случило. Педагогът налял отровата в чашата на Ион и той се готвел да пие, но като чул някой да произнесе неприлични думи, излял виното на земята. Дошли гълъби да отпият и онзи, който пръв погълнал от излятото вино, умрял. Веднага заловили педагога и той признал за покушението. Потърсили Креуса, а тя избягала се скрила при олтара на бога.

Разговор на Креуса с Ион и взаимни обвинения. Появява се жрицата, която носи кошничка с вещите на Ион, с които е бил донесен. Креуса я разпознава и разбира, че това е синът ѝ. Описва му съдържанието на кошничката и Ион се съгласява с нея.

Накрая се появява Атина и им съобщава волята на боговете. Първо, трябва да скрият от Ксут за узнатото, така че той винаги да мисли Ион за собствен син. Ион ще бъде цар и родоначалник на ионийците, а Ксут и Креуса ще имат двама собствени синове, които ще се казват Дор и Ахей и ще станат родоначалници на останалите две гръцки племена. Извършеното от Аполон ще бъде скрито и от него дори ще има полза за следващите поколения.